

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

(ՄԱՅՐ ԱՐՈՌԻ ԴԻԱԼԵԻԾ)

— 0 0 0 0 —

Պատմութիւն ինչ գլխաւոր բանից հարկաւորաց ի ժամանակի Տեառն Ղուկասու Սրբազան Կաթողիկոսին եղելոց, շինարարութեանց եւ մեծագործութեանց նորին ի գաւազանագիրքս եւ ի շարս կաթողիկոսացն գրելի եւ նախագիծ օրինակ:

Տէր ՂԱԽԵԼԱՍ Կարնեցի, Սա էր այր գերահաճար և նրբանկատ, խոնարհամիտ և հեզարարոյ, բարեկարգութեանց և սրբութեանց կրօնից սիրոյ, հօր, վրէժնիդիր և կարգաւորէ, առ յանցաւորս իւր յոյժ անյիշազար և համբերօղ, և քաղցրաբանութեամբ և սիրով և հոգեւոր խրատիւք ուղղիչ, և առ կարօտեալս և չքաւորս ողորմած և զթաժագունեց, և հարկաւոր պահասութեանց նոցին լցուցիչ և սրտադիւրիչ, և ստորագրեցելոց իւրոց ըստ իւրաքանչիւր չափու և աստիճանի շահօղ և միթարիչ թէ ի բանս, թէ ի գործս և թէ յարդիւնս, և ըստ ամենայնի միաբանասէր, որ և էր քնիկ միաբան շնորհասուն և բազմաշխատ զաւակ Վօրս լուսոյ սրբոյ Աթոռոյս Եփմիածնի, Իսկ և յաւուրս Տեառն Յակոբայ Շամսեցւոյ հոգեւոր Կաթողիկոսին առաքեցեալ էր ի յԱՌԵՒԷԼԻ և ի ՂԱԽԻՄ ի գործ նուիրակութեան սրբոյ Աթոռոյս, որ և լիալիր արդեամբք և յիշատակօք եկն ի սուրբ Աթոռս, Բայց ի կենդանութեան լուսահոգի Տեառն Յակոբայ Կաթողիկոսին ոչ ժամանեաց, այլ եզիտ վախճանեալ և սուրբ մարմինն ի մէջ — զանգալիսանն* — ի զագաղի եղեալ, վասն որոյ փղձկեալ սրտիւ կոծ մեծ արարեալ յոյժ կսկծեցաւ, վասն զի յոյժ սիրեցեալ էր ի նմանէ, և մանաւանդ՝ մինչ կենդանին էր, բազմիցս գրէր զգալն իւր փութագոցանել վասն օրհասին կանխելոյ, առ ի տեսանել աչօք բացիւք և զըզնումն իւր լցուցանել, թէպէտ, սակայն չեղև, վասն որոյ մնացին միմեանց կարօտ, եւ ապա զինի թաղման նորին՝ զնուիրակական հաշիւն իւր ի մէջ Աստուածակերտի Տաճարին առաջի սրբոյ Միածնաբնէ տեղոյն ի ներկայութեան սիրագունար միաբանից և արքեպիսկոպոսաց ետ կարի աւելի բան զնախանցեալ նուիրակութիւնսն, եւ միաբանից իխաւորքն էին՝ առաջինն ծերունազարդ և վաղեմի բազմաշխատ լուսարար Եղիաղար արքեպիսկոպոսն, որ էր հոգեւոր ծնօղ մեծի սրբազան Հօրս մերոյ, որ վարդ արեղայութեանն ընդ մեծին Պօլսոյ Պատրիարք Զաքարիա արքեպիսկոպոսին ի միասին էին

առեալ ի 1200 թուին և ի ամսոյ՝ ումն. և երկրորդ զլիսաւորագոյնն էր զիտնական և բանբուն Սիմէօն արքեպիսկոպոսն Նրեանցի, որ ի նուիրակութենէ մեծին Պօլսոյ ամ մի էր, որ եկեալ էր, և էր աշակերտ նոյնոյ Յակոբ հոգեւոր Լայրապետին Շամսեցւոյ, և այլ արհիպանծ եպիսկոպոսք և շնորհազարդ վարդապետք բազումք, որք և մեծաւ գոհունակութեամբ շնորհակալ եղեալ՝ գովաբանեցին զսրբազան Տէրն մեր սակս լիալիր արդեանցն և յոգնադիմի հարադատութեանցն, մինչ զի՝ նոյն ինքն գերահաճար արքեպիսկոպոսն Սիմէօն ի մէջ տիրակերտի տաճարին առաջի բազմութեան միաբանիցն ասաց լուռ ի լուռ. «Նորանք, յորժամ սուրբ Հոգին Աստուած սրբոյ Աթոռոյս և մեզ նոր փեսայ շնորհեցեղ, այս Ղուկաս վարդապետ սիրելի եղբայրս մեր արժանի է առ ի լինել նոր փեսային նախաւնտիր և անդրանիկ եպիսկոպոս», բոլոր միաբանքն ամենեքեան խնայմտութեամբ և բերկրասրտութեամբ որպէս ի միօղէ բերանոյ ասացին. «արժանի է ճշմարտապէս». եւ ի յասելն զայս, Ղաղար արքեպիսկոպոսն Աստապատցի՝ նշխուն կոչեցեալ՝ որ էր այր շնորհալի, խաղասաց և ժամօրհնօղ՝ յարեաւ ի աեղողէն և բարձր ձայնիւ ասաց «զսուրբ խաչին», և զլիսաւորագոյնն զպահպանեայն», և սիրով արձակեալք զնացին ուրախութեամբ ի կաշեանս իւրեանց, եւ զայս վասն այնորիկ երկարեցի աստ, զի հոգեւորս ծնօղն մեր եռերանեան Կաթողիկոսն Տէր Սիմէօն, որ զայն ասաց ի վարդապետութեան մարգարէական հոգով հրամայեաց. ըստ իմաստնոյն մարգարէութիւն է ի իշխութեան թագաւորի, Քանզի՝ ինքն հրաւիրմամբ Հոգւոյն սրբոյ եղև Կաթողիկոս և Օսրյազոյն Պատրիարք ամենայն հայոց և սրբոյ Աթոռոյս, զկնի քանի մի ամսոց (որպէս և գրեալ եմք ի վերոյ ի տեղւոջ իւրում) և ի նստիլն իւր ի յԱթոռ Հայրապետութեան, զիւր խոստացեալն մարգարէարար ինքն կատարելով՝ յետ սուղ ինչ միջոցի բազմաժողով հանդիսիւ ձեռնադրեաց իւր անդրանիկ եպիսկոպոս՝ զսրբազան Հայրս մեր ընդ Նսայի և Բերթուական Պետրոս գերիմաստ վարդապետացն Նախիջևնեցւոց, և գերքան զընաւան կարի սիրելով ի ՌՄԺԳ թուողն և ի մարտի ամսոյ ԺԱ ի վերայ մեծահաւակ և բարելի մայրաքաղաքին Զմիւռնոյ, արհիպանծ առաջնորդ և ծայրագոյն նուիրակ կարգեալ, առաքեաց, և վասն առաւել հարազատութեան և արդիւնատրութեան, ոչ կամեցաւ զկնի աւարտման առաջին գործոյն, բերել զնա, այլ կրկին և երեքին անգամ նորոգեաց զառաջնորդական և զնուիրակական գործն նորին, և եթող մնալ անդ մինչև ցԺԱ ամ և կէս, իսկ ինքն սրբազան Հայրս մեր՝ վասն սիրոյ ամենացանկալի և շնորհատու ծնողին իւրոյ սրբոյ Աթոռոյս և սիրա-

* Շրագրեով յառեղ 2 ճոպարի մէջ լեզուած են:

1. 2 ճոպարի մէջ «նուիրակ»:

գումար և աղաներամ՝ միաբան եղբայրացն ոչ կամեր անդ երկարապէս մնալ և կարօտութեամբ մաշիլ։ Այլ միշտ գրէր և թախանձանօք աղաչէր ոչ ևս թողուլ անդ ի վիճակ իւր մնալ, այլ ի տեղի իւր զայլ որ առաքել և զինքն խնդրել։ Բայց՝ բոլոր իշխանք և ժողովուրդքն վիճակին հոգեւոր սիրով կապակցեալ էին ընդ առաջնորդին իւրեանց, և քանիցս բազմակիք մասնաւոր խնդրէին ի յերանեալ Հայրապետէն առ ի թողուլ մնալ առ ինքեանս սեպհականապէս ի միխթարութիւն և ի սփոփանս մեծի վիճակին և ինքեանց, և ի մասնաբոլոր գրեալ ևս էին թէ՛ որպէս զԶաքարիա արքեպիսկոպոսն որ ի մեծն Պօլիս նուիրակեր սրբոյ Աթոռոյդ, ըստ խնդրանաց նոցին շնորհեցեր նոցա առ ի մնալ անդ և լինել պատրիարք։ Նմանապէս և զմեր առաջնորդն մեզ շնորհեցես և զայլս այսպիսիս։ Թեպէտ գրէին իշխանք և ժողովուրդքն, բայց՝ խոնարհամիտ Հայրս մեր սիրահար գոլով սրբոյ ծնողին իւրոյ՝ միշտ գրէր և աղաչէր ոչ անտալ մասնաբաժան թըղթոց և խնդրանաց ժողովուրդեանն, այլ ի բաց ասել, և զինքն խնդրել, իսկ ինքն հոգեւոյս Հայրապետն ձերացեալ գոլով և պէս պէս վշտօք և ցաւօք և երկար հիւանդութեամբ — մաշեցեալ, — նախահոգ լեալ, շուտով զնսայի արքեպիսկոպոսն Նախիջևանցի յղեաց ի տեղի նորին և նմա գրեաց և խնդրեաց առ ի ժամանել առ ինքն ի միխթարութիւն ինքեան ի կենդանութեան իւրում, և զինի մահուան առձեռն պատրաստ գտէ, և պիտոյասցի սրբոյ Աթոռոյս ի յաջորդութիւն ինքեանս (Վասն զի՝ յայնմ ժամանակի ի մէջ արքեպիսկոպոսաց ընդ իշխանութեամբ սրբոյ Աթոռոյս երեսիլի և անուանի՝ արժանաւոր և պատշաճաւոր անձինք երկուք էին, առաջինն պատուական Հայրս մեր էր՝ որ ներկայ էր, և երկրորդն Զաքարիա արքեպիսկոպոսն և պատրիարքն մեծին Պօլսոյ, որ անդ էր, որք ի միասին ըզսուրբ կարգն ի սուրբ Աթոռոջն էին առեալ ի լուսարար Եղիազար արքեպիսկոպոսէն, որպէս և գրեցաք ի վերոյ)։ Արդ՝ ի 1225 թուոյն և ի յունվարի ԺԲ ըստ գրեցելոյ և հրամանի երանեալ Հայրապետին Սիմէոնի և ըստ բաղձանաց սրտին իւրոյ, գերերջանիկ Հայրս մեր լիալիր արդեամբք ժամանեաց առ սուրբ Աթոռ մշտաբաղձալի ծնողս իւր, և մեծահանգէս ընդ առաջնութեամբ և բաղում մեծարանօք զերապէս պատուեալ եղև, և զերից նուիրակական և առաջնորդական արդեանց հաշիւան յոյժ առաւելութեամբ և կրկնապատկութեամբ ետ սրբազնասուրբ Հայրապետին, և զընդոր միաբանս գեր քան զչափն շահեալ՝ միխթարեաց եռապատիկ և քառապատիկ ընծայաբաշխութեամբ ըստ հաշուի երից և չորից ծայրագունից նուիրակաց, որք և բերանալիր օրհնութեամբ և զոհութեամբ ընկալեալ շնորհակալ եղեն զմեծութենէ նորին։ Այլ և զսուրբ տաճարն Աստուածակերտ և

զտեղին Քրիստոսաէջ զարդարեաց բազմազան յիշատակօք, ոսկեղինեօք և արծաթեղինեօք, մետաքսեղինեօք և ընտիր ընտիր զարդաք հիանալի տեսողաց, եւ ինքն հոգեւոյս Հայրապետն Սիմէոն թէ որպիսարար ընկալաւ զնա իրրև զհայր գորովագութ, և կամ՝ որպիսի սիրով և յատկեղ պատուով և սեղանակցութեամբ իրրև զխորհրդակից և սրտադիւրիչ իւր պահեաց և մեծարեալ պատուեաց, և արգել առ ինքն մինչև ցփախճանն իւր, և ոչ եթող յուրեք երթալ, և կամ թէ՛ ինքն սրբազան Տէրն մեր յայսքան երկար ժամանակս որ էր տարի և ամիս, որպիսի խոնարհութեամբ և համբերութեամբ և տաժանակիր վշտակցութեամբ եկաց և մնաց մինչև ցփախճանն նորին, զայնս աւելորդ համարիմ գրել։

Արդ՝ ի ՌԺԻԹ Թուին և ի յունիսի 26 յօր Վարդապետի կիւրակէին, երանեալ Հայրապետս մեր Սիմէոն ձերական ցաւօք, տարեկան երկար հիւանդութեամբ, հոգսալի մտօք, ապագայական երկիւղիւ սակս սրբոյ Աթոռոյս և պէս պէս վշտօք և երջանիկ մահուամբ մինչ վախճան ընկալեալ, շուտաց առ մշտաբաղձալին իւր Քրիստոս, երկիրս մեր խղճալի էր ի յաւերութեան և ի վրդովման, երկրականաց, հաւատացեալքն ի գերութեան և ի վտարութեան, և տաճիկքն ի դառն աղքատութեան և որպէս որդեկորոյս և վիրաւոր արջ կըծըւամբ ատամանցն ի կատաղութեան, և սուրբ Աթոռ մայրս մեր և թոռայիքս ամենայն ի յերկիւղալի սասանութեան և ի սրտազոհութեան, որոց պատճառն եթէ զինչ էին, համառօտակի և կարծ ի կարծոյ գրեալ՝ ծանուցուք՝ սիրելեացդ փոքր ի շատէ։

Արդ՝ իշխողն Վրաց (արքայն Հերակլէս) քանի ամաց ի վեր զտուրս և զհարկս ինչ՝ առնոյր ի յիշխողէն երկրիս մերոյ, և որպէս թէ՛ ընդ իշխանութեամբ և ենթ հրամանի իւր ունէր, ոչ բռնութեամբ, այլ սիրով և բարեկամական պայմանաւ, և սոքա ևս կամաւորական հարկիւ՝ զխուս ինչ հարկս տային յամ յամէ — միկնել ցԱՌ քուման, որ է Բխալ — և հարկատարքն կարի զգուցեցուցնէին զսոսա, և ինքեանք ևս գոլով տաճիկք, ներքին մտօք իւրեանց ծանր յանցանք և ամօթ մեծ համարէին կալ ենթ հարկի և ծառայութեան քրիստոնէից, վասն որոյ սնոտի յուսով ի ախարօգնութիւն շրջակայ երկրաց մերձ և հեռի տաճիկ խնդրաց ոմանց յենլով, սկսան ապստամբիլ և ըզհարկ սակին ոչ տալ, և զպէս պէս կարկատուն պատճառս յառաջ բերել, զսրտառու բանս գրելով և խօսելով, և զի նմանէ առաքեցեալ պատուաւոր իշ

1. Ձեռագրում բաց ք թողնում Տ. Սիմեոնի կաթողիկոսի արքուկաթոսիսմ տարիների ևւ ամիսների որոշանութիւնը։

խանս ոմանս անպատիւ առնել, և ամօթալի յետս յղել, և այս դաւ և վեճ մնաց քանի մի միջոց, Իսկ իշխօզն Վրաց՝ որ էր ի վաղուց հետէ անտի մեծ երախտաւոր երկրիս, որ քանիցս անգամ սաստիկ պատերազմաւ ի յօտար թշնամեաց զերծուցնալ էր զերկիրս և յատկապէս զիշխօզն սորին իսկ, և որպէս թէ զիւրն համարելով, քաղցր աւանդմբ հայէր, իսկ ի լինիլ այսպիսի խռովութեանց և ապստամբութեանց, զքաղցրութիւն իւր դառնութիւն փոխելով, և զսէրն ի յատելութիւն, սաստիկ բարկութեամբ սկսաւ յայլ և այլ տեսակ և բարբարոս աղգաց լեռնականաց զանթիւ զօրս ժողովել — և ի վարձու ունել — զորս անուանէին Թուշ, Գշու, Ղարաղայիւն, Բրիստ, Զէրքէզ, Ափխազք բազմութիւք, և զայս այսպիսիս հանդերձ բոլոր զօրքն իւրովք, որք էին Վերբ, Սուժ, Խէթ, Թէ հայաղունք, և ի տաճկաց անտի ընդ իշխանութեամբ իւրով եղելոց, Ղազախ, Բօրչալու, Բայտաւր և Դամուրչի, Հասանլու, մինչ զի՝ Նզախք ևս գոյն, և միահամուռ ամենայն զօրքն էին անթիւք և անհամարք մինչև ց ասէին 1. Թօփիւք և Թօփխանայիւք հանդերձ, սոսկալիս ահաւոր տեսնամբ, Եւ յարուցեալ ի Տփիսիդոյ իրրեւ զկարկտաբեր և զորոտալի ամբ և զգարնանազայր գետ, ի ՌՄԻԸ Թուին, և յօգոստոսի 2 հանդերձ փողովք և Թմալօք և այլ — «այլ ձայն» — նուազաբանօք նաղարախանայ կոչեցելովք՝ եմուռ ի յերկիրս մեր, և երկրականքս յառաջագոյն իրազէլ լեալ գալտեան և պատրաստութեան նորա զօրու ծանուորտադողութեամբ և երկիւղիւ մեծաւ սկսան զերկիրս մեր ի բնակչաց դատարկել, զերկրական տաճիկն, որք հեռաւորք էին, տանիլ ի զղեակն Նրեանու առ ինքեանս, և ամենայն պատրաստութեամբ զբերթն և զըջակայս նորին ամրացուցանել, իսկ զմերաջնայ հայսն ի Բայազիտ անցուցանել, և զերկիրն ի յամայութեան Թողուլ, որ էր ի ժամանակս կալուոյ, զորայն և զցորեանն շեղջակուտեալ յամենայն գեղորայս, և երկիրս մեր ամենայն բարութեամբ՝ և սեխննոցիւք՝ բամբակօք՝ և բրնձիւք լցեալ, և բուսական բերիւք և արգասիւք բոս ամենայն յղփացեալ, Իսկ՝ զսուրբ Աթոս և Թոռայիսն հանդերձ մեր գիւղիւն և այլ հայափուռ բազմութեամբ, և մերձաւոր աղբառ տաճօք օմամբք՝ որք ի սուրբ Աթոս էին ապաւինեալ, Թողին մնալ ի տեղին այնու յուսով զի Թերեւս սրբաղան Հայրապետն մեր՝ միջնորդ լեալ ի ձեռն բարեխօսութեան, աղաչանաց և խոստմանց՝ կարիցէ զարբայն համոզել ի խաղաղութիւն, և զգալն նորա խափանել, և զերկիրս մեր աղատել, քանզի՝ ինքն իշխօզն՝ կոչնոց զՍրբաղանն երկցս առ ինքն, հանդերձ նախարարօքն իւրովք մեծաւ պաշտօնօք

խնդրեաց ի նմանէ կամ զԹուղթ աղաչանաց գրել և զմարդ յղել ի Թիֆլիզ, և կամ ի գալն նորին ընդ առաջ գնալ, և որպէս և իցէ կերպիւ զհնարս փրկութեան գտանել, Վասն որոյ՝ Սրբաղանն նախապէս զգիր աղաչանաց գրեալ ընդ խղճալի և ցաւագար տեղապահ Մկրտիչ եպիսկոպոսին Շոթթեցւոյ և ընդ ամօռակալ Գալուստ եպիսկոպոսին Աշտարակեցւոյ յղեաց առ արքայն, և նոքա մերձ ի Թիֆլիզ ի ճանապարհին հանդիպեալ էին և ըզթուղթն մատուցեալ նմա, և զհօրն հաւատոյ Աբրահամու աղերսանս, որ առ հրեշտակն վասն պատժոյն Սողոմայ՝ պէս պէս պաղատանօք ասացեալ էին, գոնեայ առ ի խնայել ի քրիստոնեայն, թէպէտ սակայն՝ նա ամենեին ոչ էր անսացեալ, այլ՝ զպատասխանիս Թղթոցն առ Սրբաղանն և առ խանն (խոստարտութեամբ) գրեալ, Եւ յետ երկուց աւուրց ինքն արքայն հանդերձ Բ. որդւովքն և անթիւ զօրք եկն ի սահման Նրեանու, և սկսաւ զՂազախու տաճիկն և զԷջկիս և զայլ բարբարոսս, որք ծարաւիք էին արեան քրիստոնէից՝ յառաջագոյն ասպատակ սփռել առ ի քակել և աւերել, Թալանել և կողոպտել և վերջապէս հրդեհել զգիւղորայսն նախ քան զիւր հասանելն, որք և եկեալ կողոպտեցին զվանորեայսն և զգիւղորայս և զեկեղեցիս նոցին, նախ զսուրբ Պարապետ, զսուրբ Գէորգ, զՎարբի, զՄօշնի և զԱշտարակ, զտէրուհեան և զսրբոց պատկերսն և զայլ սրբութիւնսն, զխաչկալս և զամենայն սպառսն ոտից կոխան առնելով՝ զարդամերկ և անմարդարնակ արարին և ըզբոլոր գիւղորայսն երկրիս, զհեռաւորսն և զմերձաւորս հուրք կիզեալ՝ յաւեր դարձուցին, Եւ իրրեւ ինքն արքայն մերձ եղև, սրբապանն զխաւոր եպիսկոպոսօք, այսինքն է ցաւակից և խորհրդակից սրբազան հարն մերով Տեառն Ղուկասու և այլովք, հանդերձ ուտելի ընծայիւք գնացաք ընդ առաջ, և առ երեսս վայր ի վերոյ սէր ցոյց ետ, և ոչ որպէս երէկն և եռանդն, և եկն բանակեցաւ ի գեօղն սրբոյ Աթոռոյ Օշական, և մեք ընդ նմա, և անթիւ զօրքն անդ մնացին, մինչև ցԸ օր, այնու անօգուտ յուսով (որք և ասէին), որպէս թէ՝ նախարարքն իշխողին մերոյ՝ որք էին ապստամբք ի նմանէ ի ծածուկ, զնա ըմբռնեալ տացին ի ձեռս որ և երեւցաւ սուտ, Բայց՝ զվազէմի՝ զբարեկի՝ և զհնազոյն գեօղն Օշական և զայգիսն մեր, որ անդ քանդեալ հիմնայատակ արարին, զտուսն ի հիմանց աւերեցին, և զփայտեղէնս այրեցին, և անտի ընդ մեզ եկն ի սուրբ Աթոս, հանդերձ օրհնեալ որդւովքն իւրովք, Դաւիթ սարտար փեսայիւն և այլ երեւելի նախարարօք և ամենայն զօրք անթուրեւօք, և բոլոր եկեղեցական ուխտիւք սպասուք և զարդուք և ամենայն պատրաստութեամբ և զանկակահնչմամբ ելաք ընդ առաջ նորա որպէս թագաւորի, և հոգեւոր երգօք և մեծաւ պատուով տարածմամբ գոյնզգոյն սփռոցից, ենթ ոտից պար-

1. Չորիս քիւր քաց և բողնում:

2. Ամսարութի ծեղր քաց և բողնում:

զեղոցի մուծաք յԱստուածակերտ սուրբ տաճարն երկնանման և բարեկարգ արարողութեամբ հանաք զԱստուածամուխ սուրբ Գեղարդն և զայլ սրբութիւնսն որոց ջերմեանդ հաւատով երկրպագեալ կատարեսց զուխան հանգերձ իւրայնովք։ (Եւ իւրաքանչիւրոց ըստ հարկին պահանջման թէ զորքան արժանաւայել և ծանրագին ընծայս և տուրս ծածուկ և յայտնի մատոյց Սրբազան Հայրապետն մեր հոգեւոյս զայն խոհեմութեանց ձերոց թողուք իմանալ)։ Եւ իբրեւ սկսաք զկերակուր պատրաստել որպէս և օրէնն և արժանն էր առ ի պատիւ չկամեցաւ ագանել առ մեզ և մնալ ի գիշերին ալ ի նոյն օրն հանգերձ զօրօք իւրովք գնաց ի Փարաքար գիւղն որ մերձ յերևան և անդ ի լայնանիստ՝ ի նորատունկ և ի ծառաւետ յայգուղն սրբոյ Աթոռոյս բանակեցաւ սակս մեծապարիսպ գոլոյն և նստաւ անդ մինչև ցամախս երկուս և ի բաղմութենէ բարբարոս զօրացն ընդ փոշոյ հաւատար կղև ընդ գետին Օշականու և այգեանցն մերոց անդ եղելոց։ և արմատախիլ արարին զամենայն ծառս և զթուփս և ապաւառօք անասնոց լցին զպարիսպս ծակոտեալ քայքայեցին և յաւեր դարձուցին։ Եւ երանելի Սրբազանն հանգերձ իւր չարչարակից և վշտակից Ղուկաս սրբազանիւ հարբն մերով և այլ իւրայն հայրապետական բանական վրանօք և ամենայն պատրաստութեամբ գնացեալ ի յօրտու կոչեցեալ բանակն՝ ուր արքայն էր և մերձ առ նա ի յայգուղ մերում բանակեցաք ի մէջ փոշուոյ այսինքն թօղից և գարշելի հոտոց առ օրհնեալ արքայն երթայաք և գայաք վասն զիրիծայս առնելոյ և ի խաղաղութիւն համոզելոյ զարքայն և զխանն մեր ընդ միմեանս ի ձեռն երթեակութեան մարդկանց և պէս պէս թղթոց մինն զանթիւ դրամս պահանջելով և զպէս պէս անկարելի խնդիրս յառաջարկելով։ Եւ բերդարգել միւսն լսելով դաւերութիւն և զհրկիզութիւն զքանդումն և զապականումն երկրին և բոլոր գիւղորդիցն խտաւորտեալ զընդդէմն պատասխանէր և լուսահոգի Սրբազանն յերկուց կողմանց զմեծ վնասս զցաւս և զնեղութիւնս (թէ որքան) կրէր (զայս ծանուցանել ոչ է կարելի) քանզի՝ որ ինչ պիտոյանայր ի բանակին թէ ուտելի թէ ըմպելի և թէ այլ ինչ ի սրբոյ Աթոռոյն գայր թէ վասն իւրն և թէ վասն այլ թաւատաց որք էին նախարարք նորին)։ Եւ մեծագոյն վնաս մի ևս այս էր զի զօրքն արքային յորժամ գնացեալ մարտնչէին ընդ բերդարգել զօրացն խանին յարտաբուստս և երբեմն յաղթեալ զամանս կոտորէին և զամանս գերեալ ի բանակն բերէին յայնժամ այն գերեաց տեսարն որ ի բերդն թղթով և գիտութեամբ խանին զաղերսանաց գրիս գրէին առ Սրբազանն առ ի աղատել զգերիս իւրեանց ի ձեռաց գերողացն և յետս առ ինքեանս զարձուցանել և Սրբազանն ևս ոչ կարէր ի բաց ասել վասն ապագայական երկիւղին այլ թէ

կամայ և թէ յակամայ յոյժ ծանր գնով և նազա զրամով զգերիսն աղատեալ յղէր և տեսարն սրնոտի սանատ և գիր տային առ ի վճարել յետոյ ոմանք տային և ոմանք ոչ։ յայսմ կողմանէ բաղում զրամափառութիւն եղև սրբոյ Աթոռոյս և զխաղաղութիւն մեծ։ Այլ և՛ քան զայս մեծագոյն վնաս ցաւ և տրտմութիւն և առիթ մահաբեր հիւանդութեան այն էր լուսահոգի Սրբազանին որ թէ ընդ առաջ ելանելն արքային և թէ ի բանակի անդ ի բաղում աւուրս որդոք բանիւ և աղերսաբանութեամբ թէ որքան միջնորդ և բարեխոս եղև և զթաշարժ խօսիւք զիրիծայս արար վասն խղճալի երկրիս և սակս աղքատ ժողովրդոց քրիստոնէից և եկեղեցեացն առ ի խնայել և ի գուժ շարժել և ողորմել նոցա բայց նա վաւրն մեղաց մերոց խտաւորտեալ՝ ամենին ոչ լուաւ և ոչ անսաց այլ ի մէջ գիււանի (ընդդէմ բարեպաշտութեան իւրոյ) հանդէպ երեսաց Սրբաբանին ասաց զսրապառ խօսս զայս թէ՝ «ես ի ընտանտի՝ այսինքն ի մանկութենէ զսովորութիւն և զրարս զայս ի յիս բնաւորեալ ունիմ զի աղաւաւորաց զաղերսն զիրիծայս և զբարեխօսութիւնն եթէ կամ եղև ինձ ի յառաջին անգամն լսել բարեք է իսկ եթէ ոչ թէ բիւրիցս կրկնեցէ քնաւին ոչ անսամ և այլն ԅորմէ կարեւոր խոցեցաւ ի սիրտ և ի միտս կենամաշ Սրբազանն մեր երանեալ Բայց առերեսս ոչինչ ասաց այլ խնդաւոր զինքն երեւցոյց ի հանգիսի քանզի սոյն այս (այր) արքայ ի յառաջին և յերկրորդ նուագին յորժամ գայր յերկիրս մեր սոյն այս Սրբազան ի ընդ առաջ ելանելն և ի տեսանելն զմիմեանս բացով զխով և բոկ ոտամբք ի վրանէ անտի ածապարեալ ընդ առաջ ելանէր և ջերմն սիրով զաջն համբուրելով մեծաւ բարեպաշտութեամբ զօրհնութիւնս խնդրէր և որ ինչ իրիծայս այս է՝ օրինաւոր խնդիր վասն օգտի հասարակին ելանէր ի բնութոյ Սրբազանին զայն ոչ երկրորդէր այլ յօժաւրակամ սիրով կատարէր նոյնպէս և նա՝ սմա կրկնապատիկ առնէր Իսկ այսմ նուագի ի մեղաց մերոց բաղմութենէ զնշան ինչ այնմ սիրոյ ոչ երկեցոյց այլ զնորին ներհանն Աւերջապէս բերդաբնակքն մնացին ի խտաւորտութեան ի կամս իւրեանց յամառեալ զհնազանդութիւն ինչ ոչ ցուցին երբէք այլ հրացանիւք այսինքն թօփիւք և թփանկիւք միշտ պատերազմէին մինչ զի՝ զերկուս մեծազգի և զխաւոր թաւատս սպանին ի նոցանէ թէ և ինքեանք ևս ի նոցանէ առթիւ ստատակէին։ Եւ վասն ամբութեան բերդին Երևանու ո՞ր կարէ ծառել և որոյ տեսողքն վասն անառիկ գոլոյն ապշեալ հիանան (և ասի բան թէ՝ Թահմազն այսինքն Էհանտին յորժամ եկեալ մտեալ և տեսեալ է ընդ բերդն հրացամաք ասացեալ թէ՝ (սէնն զայրիանն աթախի գեօճրագեօճ օլտուն)։ Եւ բարեպաշտ արքայն եթէ զինչ հնարս եցոյց իւրով աստուածա-

առի ճանաչողութեամբն վերջապէս այս է Զի զբանս յուսադրականս պէսպէսս գրեաց և գրեցոյց առ մեր երկրացի հայկազուն խղճալի ժողովուրդսն որք անցնալ էին ի կողմանս Բայազիտու։ Տրամանալ խանն առ ի պահպանել յերկիրդէ, գրելով այսպէս թէ՝ «վասն դիւրութեան, աղատութեան և այլցնութեան ձերոյ եկեալ եմ, աւետիքս ձեզ, լաւապէս գիտամ, զի դուք ևս զայս կամիք։ ուրիմն փութաջիւր ի գալ իւրաքանչիւրք ի բնակութիւնս ձեր, զի բարւոք կարգաւորեցիք զձեզ, և դուք վարից և վաստակոց ձերոց մուղալէ՛մ լեալ լաւապէս ապրեցիք։ և փաշայն Բայազիտու ևս գրեաց առ ի յղել և թողուլ ի գալ։ Իսկ միւրայինքն զայս իրն զաւետիս կենաց համարեալ և ի յամենայն ժամ քննեցաւ անուանն ապաւինեալ և ի նոյն իրախոսեալ, յօժարեալ սիրով եկին իւրաքանչիւրքն ի գեօղս իւրեանց, բայց մինչ գտին զտունս իւրեանց աւերեալ, զփայտեղէն, զխոտեղէն, և զայլ պիտանի ինչս և այլեւիսն հուրը կիզեալ, զգործանս, զգարիս և զայլ ինչս և ուտելիս թէ զնաճուկս և թէ զյայտնիս ընդ բոլորին յափշտակեալ, և զտմանս անձինս որք ի պահպանութիւնս անց իւրեանց մնացեալ էին և կամ յերկիրդէ ի տեղիս տեղիս զօղեալ, զայնս ի յանօրինաց գերեալ, դառն տրամութեամբ և յուրոց հանելով զկանս իւրեանց ողորային։ Եւ ծայրագոյն քան զայս և առաւել ողորոց արժանի այն էր, զի օրհնեալ արքայն առ երեսս իրր ի պահպանութիւն նոցա առ իւրաքանչիւր գեօղս զտաճիկ զօրս բաղուսն եղ իր ընտրագոյն վարս և զվաստակս տալ առնել, բայց ի ծածուկ պատուիրեալ էր առ ի չթողուլ ումք ցրուիլ, այլ զգուշութեամբ պահել, յետոյ զոր ինչ հրամայիցէ այնպէս առնել, Իսկ երբ ետես թէ անհնարին եղև ըրթմ առնուել, քանիցս անգամ գրեցոյց Սրբազանին առ խանն, իրր թէ ահա եհաս ժամ, և եթէ չհնազանդիցիս կամաց իմոց, զերկիրդ անմարդարնակ եմ առնելոց և զքեզ ի վերջն թշուառութիւն (այսպիսի մեղադրում) հասուցանելոց, և խանն խոտարտեալ զընդդէմն պատասխանէր, Եւ մինչ կամեցաւ վերադառնալ յետս յառաջ քան զերիս աւուրս հրամայեաց մեծաւ սաստկութեամբ ամենայն անողորմ տաճիկ զօրաց իւրոց ըստպ (այսպիսի) տագնապաւ զորոյր խղճալի աղքատ և տառապեալ մերկ և բոկ ժողովուրդսն երկրիս լուսնոցանել ի յերկիրն իւր ընդ բարբարոս և խառնիճաղանձ զօրացն իւրոց։ Յայնժամ զթուղթ մի ևս — իբրեւ վերջին վկիւռ — գրել եւ — «մեծի» —

Սրբազանին առ խանն վասն արտասահմանութեան երկրականացն և աւերման երկրին, թէ այսպէս և այնպէս է առնելոց, եթէ ոչ անսպցես, և զայս թուղթ պատշաճ էր ի ձեռն գլխաւոր և պատուաւոր վարդապետաց առաքել — «որպէս եւ հրամայեալ եր տրայն, — բայց՝ ճանապարհս իրն, անուր կարի երկիրդալի էր և բարբարոս զօրք լցեալ, զղեկապեան հանգերձ ստորագրեցնելովքն դառնացեալ, ցասուցեալ և յոյժ սրտմտեալ, և թուղթն ևս բովածու և կոկծեցուցիլ, և առնելեքեան ի բարկութիւն զրդեցեալ, Վասն որոյ կարի զժուարին էր յայնմ դառն սոսկալի և մահաբեր ժամուն ումք երթալ և տանել զայն թուղթն առ խանն։ Սրբազանն հրամայեաց տեղապահ Մկրտիչ վարդապետին Ըօթթեղոյ առ ի տանել, իսկ նա յառաջագոյն յերկրորդն յանձն էառ և յետոյ ըզհիւանդութիւն և զերկիրդն պատճառելով չէառ յանձն, ապա տխուր դիմօք և մեղմ բանիւ և հարցցապատուական Հայրն մեր ասելով՝ Ղուկաս վարդապետ, դու կերթաաս, Յայնժամ համեստ և հեղանձն հայրն մեր ըստ խոնարհ և կամակատար բարուց իւրոց (որ ոչ էր զհրաման ինչ ի մեծագունէ իւրժէ ի բաց ասացեալ) յօժարեալ սիրով յանձն էառ ի գնալ, զերկիրդ մահուան ի բաց գնելով, բայց ի գիշերին այնմիկ յերազի տեսեալ էր, զի երկու ահագին գոմէշք մեծաւ ցամաքմ եղջերօքն իւրեանց ոգորելով զմիմեանս հարկանել կամէին, իրրև յարեան ի վերայ միմեանց առ հարկանել, ի նոյն կէտն զինքն ի մէջ էին առեալ եղջերօքն իւրեանց, և երկոցունց եղջեր ծայրքն ընդ միմեանս — «յիսնակցելով» — մաքառելով, ինքն մնացեալ էր անվնաս ի ճակատամէջս երկուց ահեղ գոմէջ, Իրրև զայս տեսեալ էր յերազի, ի միտս իւր մեկնաբանեալ էր թէ՛ որպէս ի ոգորին եղջերաւորացն ինքն ի միջի գոլով առանց վնասու էր մնացեալ, նոյնպէս և ի գտանիլն իւր ի մէջ երկուց եղջերասարաս իշխանութեանց ի վերայ միմեանց զայրացմամբ ոգորելոց, Աստուծով ի գնալն և ի գալն իւր առանց իմիւր վնասուց է լինելոց (որպէս և եղև իսկ), Վասն որոյ Հայրն մեր պատուական զյոյսն իւր առ Փրկիւն տիեզերաց Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս վնեւով միով — «սղայիւ» — թուանկելով եկեալ գնաց յերևանու բերդն, (յայնժմ ժամու յորում բանակն արքային ընդ իրեարս էր խառնեցեալ և պատրաստեալ էին ի գնալ, և Ապխազքն ի գիշերի՝ ցրուեալ էին և շուրջ զբերդովն թագթագոր շրջելով զաւարս որոնէին), և ի մերձեանալն ի ձորն Երևանու, ուր անցանի գետն Հրազդան, ի յանցանելն ընդ կամուրջն և մօտելն ի դուռն բերդին, բազմութիւնք մարդկանց յաջմէ և յահեկէ, ի գիմաց և ի թիկնաց, որք անգն կային այնք որք կարի վնասակիրք էին, ի յայրեցմանէ սրտից իւրեանց զատամուռնս կրճտելով՝ զպէսպէս ազեղ բանըս և զհայհոյութիւնս իւրանցալայելս յիմարաբար

1. Պէտք է կարդալ «չամենայնոր Խալիս Քրիստոս», յաճախ խալի գործ և դրոշմով բազմաթիւ կամ կայսեր փոխանակ, բայց այստեղ ինչպէս ընթերցողը նկատէ կարող է և այլ միջոց լուսնի։

— աստի՛ն — բարբառնալից (իր բնական զանգեր հաստակիցն բերեալ զերկիրս և զտունս մեր աւերեցիք և զայլս այսպիսիս՝ խառնիճաղանճ տաճիկքն ահագոց ցանկն լով ասէին՝ բայց՝ ոչ իշխէին մերձեանալ յերկուղէ խանին) 1. և իբրև գնացեալ էր առ խանն՝ շնորհիւ ծեռան յոյժ սիրով ընկալեալ էր և քաղցրութեամբ զբաղու՛մ՝ բանս հարցեալ և ընդ միմեանս յօգուտ ժամս խօսեցեալ և — իբրեւ — մինչ զպատասխանին առեալ էր օրն երեկոյացեալ էր և ի գիշերի ի միման ի դառնայն բազում՝ խուժք լէզկեաց ի ճանապարհին ի տեղիս տեղիս, պատահեալ էին և խօսեցեալ և ոչինչ վնաս հասուցեալ նմա. և եկեալ էր ի բանակն առ արքայն և առ որդիս նորին մինչ հանդերձեալ էին ի գնալ. զորին տեսեալ և լուեալ էր ծանոյց արքային և վերադարձաւ ի սուրբ Աթոռս առ Սրբազանն՝ բերելով զպատասխանին տարեալ լի զմոյն. ընդ այն յոյժ ուրախացեալ օրհնեաց, Արդ՝ իբրև չուեաց արքայն յերկրէս տանելով ընդ իւր զերկրականս — յայնժամ — իսկոյն ելին բերդաբեւ տաճիկքն ծորաւիքն արեան քրիստոնէից և գտին զգեօղս, զտունս և զընտելութիւնս իւրեանց աւերեալ և զամենայն ապրուստսն յափշտակեալ և ի վերջին թշուառութիւն հասեալ սկսան այնուհետեւ խորխալ ի վերայ սրբոյ Աթոռոյս և Սրբազանին և զպէսպէս ևրկեցուցիւ բանս խօսիլ. վասն որոյ եւրանեալ Սրբազանն և աթոռայինքս ամենայն հանգերձ գիւղացեօք մերովք և այլովք առ մեզ եղելովք՝ երկնչիլ սկսաք և զպէս պէս զերկիւղս ի միտ բերել. մինչ զի՝ ելեալ ի տանիս հայեաք ի ճանապարհս Երևանու մտածելով թէ՛ դուք իշխօղն բերդին ի դառնութիւնէ և ի օստակութիւնէ տրամութեան սրտմտեալ զզօրս առաքեսցէ ի վերայ մեր ի յատպատակութիւն և կամ զտուգանս տանուկամիցի, վասն զի ի գլխաւորացն հայոց առ ինքն եղելոյ՝ որք — զվնացեալ — մտեալ էին ի բերդն առ ի պահպանիլ. որք էին ժխղճալի անձինք, զմեծամեծ տուգանս ինդրեաց. զրպարտելով զնոսա թէ՛ դուք հաւատակից գոլով թշնամոյն մերոյ դաշնադիր էիք լեալ նմա և զխայրնութիւնս առնել կամէիք մեզ և զայլ այսպիսի ստարանութիւնս բարդելով ի վերայ խղճալեացն և ի վերայ իւրաքանչիւրօցն ըզխտաբարոյ և զժանտ զինուորս եղեալ խառութեամբ և ճշտիւ պահանջէին ի յոմանց Եձ թուաման, յոմանց Բձ, և յոմանց Աձ, աւելի քան զԲ թուամանս պահանջելով նեղէին և չարաբարէին զնոսա գանիւք և բանտիւք. Իսկ ողորմելիքն այնոց բնակարացեալք զինչ և զստացուածս, ըզտունս և զայգիս իւրեանց վաճառելով և ի տաճկաց ծանր վերագործ զգրամս պարտաւորեալով հազիւ հազ ետուն. և վերջապէս բազումք ի յետին

թշուառութիւնս հասեալ հոգօք և տառապանօք վարանեալ փոխեցան ի Տէր, և զընտանիս իւրեանց թողին ի դառն աղքատութեան: Եւ զինի գնալոյ արքայն յերկրէս մեք առ խանն շուտով զմուղթ մխլթարութեան գրեցաք և զշնալն նորին ծանուցաք և յետ երկուց աւուրց Սրբազանն հանգերձ եպիսկոպոսօք խաչիւ և գաւազանաւ և ամենայն հայրապետական բանակօք գնացաք ի տեսութիւն խանին. և ի մտանելն ի բերդն և ընդ անցանելն ընդ խառնիճաղանճ բազմութիւնսն տաճկաց. և ի տեսանելն զխաչն և զմեզ զամենեւեան, թէ զորքան բարբառնալիցս արարին առաջի քմաց իւրեանց. մինն ասէր (օլքեամզ յրխան գեալաի) և միւսն ասէր (բարիքեալլա դօճաման խալիֆայ օլքեամզի յրխտըն խալաթի գէյտըն) և զայլս այսպիսիս, բայց ի մտանելն առ խանն, կարի սիրով ընկալաւ և շնորհակալ եղև վասն աղատելոյ զմնացեալ հալ և տաճիկսն ի գերութեանէ, որք ընդ հովանեան սրբոյ Աթոռոյն մերոյ ամրացեալք էին. և ծանր խիլայ ևս ետ. և Սրբազանն ևս վասն շիջուցանելոյ զհոգ բարկութեան և դառնութեան որ ի սիրտս բռնաւորին և այլ տաճկաց ի վերայ քրիստոնէիցս, նախահօղ լեալ՝ իբր գին աղատութեան զմեծագոյն թուով զբամս ինչ ետ ի յըմբերանու մն նորին կամաւորապէս. զի մի ինքնին յակամայ զնորին կրկնապատիկն խնդրեսցէ և յընդգիմանալն մեր՝ սրբոյ Աթոռոյն զկրկին վնասս հասուցէ: Քանզի ի գալն — Եւ ի զնալս — արքայն յերկիրս մեր և ի գնալն աստի թողեալ զաւերումն գիւղօրէից, այգեաց և այլ մուլք կոչեցելոց և միւս մասրաֆիցն սրբոյ Աթոռոյս, յատկապէս նաղտ (բաթ.) (= երկու հաղար թուման) այսքան վնաս եղև. Եւս զերկրական մերազնեայն զորս որպէս զգերի առեալ տարան, որոց տեղի բնակութեան ոչ ետուն, այլ ի բացեալ ի յանշէն տեղիս յերկար ժամանակս բնակեցուցին պանդխտութեամբ և զակնածութիւն ինչ ոչ արարին. վասն որոյ՝ կէսք ժամտամահիւ կէսք օշով խտութեան, կէսք սովու և կէսք այլ իմն ցաւօք ըստ մեծի մասին հանգեան ի Քրիստոս ի յօտարութեան և ի դառն պանդխտութեան կարի հեծեծանօք, Իսկ որք մնացին, զինի միջոցս ինչ՝ միջնորդութեամբ և պէս պէս թղթագրութեամբ և մեծամաստակ աշխատանք հոգեւոյս Հայրապետին արքայն Արաց և իշխօղն մեր ընդ միմեանս հաշտելով և յամ ամէ զմեծագոյն տուրս տալ խոստանալով նոյնոյ արքային, բազում աղքատութեամբ վերադարձան յերկիրս մեր և մեծաւ հայթայթանօք սկսան աշխատել և ըզհարս կեցութեան գտանել. զի վասն անվաստակ մնալոյ երկրիս մերոյ, սովն ևս տիրեալ էր. և յայնմ միջոցի Աստուծով միայն սուրբ Աթոռս էր ի շինութեան: Վասն որոյ՝ տաճիկքն տեսեալ ըզշինութիւնս սորին և զաղքատութիւնս իւրեանց, օր ըստ օրէ սկսան կատաղիլ և լրբութեամբ յառ-

1. Այստեղ փակագիծը մեմք եմք փակում, մեռաքի մեք մոռացուած է:

շեկի վերայ սրբոյ Աթոռոյս և զբաղում վնասս հասուցանել ջանալ. և սպասէին զիպող ժամու և զիտէին ևս զծանր հիւանդութիւն լուսաճողոյն երկար միջոցաւ. և զիտէին մահուան նորին առ ի զարութիւնս իւրեանց ի կիր արկանել. ոմանք զոլորս և զտաւարս էին նշանադրեալ առ ի ասպատակել ի տեղի ասպատակեալ տաւարաց իւրեանց և ոմանք զայլս՝ վասն որոյ՝ ընդ ցայգ և ընդ գիշեր քստ ի յորս՝ այսինքն ի մարալ՝ մտեալ զազանի անտիրացեալ ժամու սպասէին և խումբ խումբ երթային և զային. Ահա այս էր պատճառն սասանութեան երկրիս մերոյ և վրդովման զորս ծանուցաք սիրելեացք փոքր ի շատէ ստուգութեամբ. Արդ՝ հոգեւոյս և երանեալ Հայրապետն մեր Տէր Սիմէօն իւրով խորախորհուրդ և Նրբադնին հանձարովն զայս ամենայն զիտելով Բաւուրք յառաջ քան զերթանիկ մահն իւր ի հաղորդիլն մարմնոյ և արեան Վենարարին յոր շարաթու նաւակատեաց Վարդապետն կոչեաց զրոյր եպիսկոպոսուն և ծանոյց զմահն իւր և յիշեցոյց զալեկոծեալ վրդովմունսն երկրիս և զկատաղութիւնսն սկիւրբոր տաճկացն. և զկնի վախճանի իւրոյ զանտիրութիւնսն սրբոյ Աթոռոյս և պատուիրեաց նոցա զգոյշ լինել յամենայն կողմանց. և յատկապէս — Կնազդուն — ծերունազարդ Մարկոս արքեպիսկոպոսն (որ էր յայնմն ներկայող լուսարար սրբոյ Աթոռոյս — ևս զլիսաւոր ևս պատուամեծար ի մեզ բնակից եպիսկոպոսաց ըսդ բարձրագոյն պատեօսն լուսաւարութեան) — համանգամայն և խոստովանալար — լուսաւորդոյն — ինքեան՝ զճարար և որոշակի և կտակօրէն ի խոստովանիլն ասացեալ էր թէ՛ «ես զՊուկաս վարդապետն յայսքան ամս յայս միտս պահեցի ի սուրբ Աթոռոյս և առ իս» և ոչ առաքեցի ուրեք ի նուիրակութիւն. որ զկնի վախճանի իմոյ յաջորդարար նա լիցի Հայրապետ և կառավարեցէ զսուրբ Աթոռս յայսմ վտանգածին և վրդովեալ ժամանակիս. Զայս կրկնելով և երեքնելով իբրեւ զկտակ աւանդեալ ի ձեռն խոստովանահօրն վերոյ յիշեցելոյ. և ինքն բարի մահուամբ և մեծա հեշտութեամբ հանգեաւ ի Տէր. զորոյ ըզհօրն Տէր լուսաւորեցէ և ընդ երջանիկ հայրապետն գասնեցէ և պսակեցէ. Ամէն

Իսկ զկնի թաղման նորին. բոլոր միաբանքն սրբոյ Աթոռոյս տեսանելով զվտանգաւորութիւն ժամանակն և զվրդովմուն երկրիս և զբաղմունքիւնսն գոռոց և աւազակաց. աւարառուաց և ասպատակողաց. որք շուրջ զԱթոռովս ել և էջս առնէին և զիպող ժամու սպասէին (որպէս և պատմեցաք ի վեր), երկուցեալ ահա մեծաւ ի մեծն Պօլիս և յայլ հեռաւոր տեղիս — ամազան — ղեկուցանելն անազան, յապաղումն և յանցումն վարկեալ՝ դուցէ (ասն) երկար միջոցաւ անտէր և անգլուխ մնալով սուրբ Աթոռս՝ վնասու իմիք և մեծագոյն զիպուա-

ծոյ հանդիպիցի և ի սաստիկ նեղութեանց անտի ոչ կարելով միաբանիցս զիպուածոց տեսել և տոկալ. ի տեղիս տեղիս ցիր և ցան լինիցիմք. վասն որոյ՝ ղներկայական երկիւղն և զալեկոծութիւն ի միտ բերեալ՝ և զոգուած սրբոյ Աթոռոյս խորհեալ հանդերձ երկրականօք մեծամեծօք և փոքունքք զկտակն լուսաճողոյն ի մէջ բերեալ և մեծահանդէս սինհոդոս արարեալ. ընտրեցին զընտրեցեալն յԱստուծոյ, զբարեհաւակեալն և զսիրեցեալն ի յաղգս մեր և զյոզնաշխատ միաբանն սրբոյ Աստուածակերտի Աթոռոյս զՏոգեոյ Հայրն մեր զՏէր Պուկաս — Կառնեցին — արքեպիսկոպոսն Պարեցի ի Հայրապետութիւն. Իսկ նա ըստ հեզ, առանձնասէր և անփառախնդիր բարուց իւրոց սկսաւ զայլ և այլ արդելադիմ պատճառս յառաջադրեալ և զինքն անբաւական, անարժան և բոտ ամենայնի անկարող վարկանել. և ի տեղառջէն իւրմէ ի սինհոդոսէ անտի ի դուրս ելանել կամէր. և զորքան ստիպէին և աղաչէին. նա ոչ անսայր. և յայնմ սինհոդոսի. որք նստեալ կային թէ վանականք և թէ աշխարհական իշխանք մեծամեծք և փոքունք և մանաւանդ արքեպիսկոպոսունք համակեալ և միաձայնեալ զլուսաճողոյ կտակն ի մէջ բերելով ասէին. «ի յաղգի և ի միջի մերում դու ես ընտրելին և զլիսաւորն և աղգն ևս զբեղ էին ընտրելոց ի հարկէ. որում արժանի իսկ ես. և մանաւանդ ներկայ ես եթէ ոչ յանձն առնուցուս յայսմ երկիւղալի և նեղ ժամանակիս լինիլ հոգաբարձու և պահպանիչ սրբոյ Աթոռոյս և պետ և գլուխ մեզ և աղգիս մերոյ. սուրբ Աթոռս և մեք որ ինչ վնասու և հանդիպիցիմք. դու ես — պարտաւան իս — գլխաւոր պատճառն. և երանելի Հայրապետին կտակին չընդունօղն. և այլ այսպիսի բանիւք զիդիճս տպաւորէին ի միտն (ողորմադիրս բանիւք ըստեպ ըստեպ աղաչէին). Եւ նա ոչ կարացեալ ընդդէմ դառնալ աղաչանաց բազմութեան. յակամայ կամս յօժարեցաւ ի խնդիրս նոցա. և նոքս մեծաւ բերկրութեամբ և անպատում ուրախութեամբ. զանգագահնչմամբ. եկեղեցական զարդոք և հոգեոյ երգօք առեալ տարան յԱստուածակերտ տաճարն երկնաման և առաջի Քրիստոսալի տեղւոյն սարսափելոյ գերասուրբ Աջոյն համբուրմամբ շնորհաւորեցին զյաւձն առեալ պատուական անունն Հայրապետութեան. և մեծաւ հանդիսիւ և նոյն եկեղեցական զարդոք տարեալ նստուցին ի մեծ Վեհարանն (և զայս այնու զիտմամբ փութացան շուտով առնել այսպէս. երկուցեալ դուցէ ի ծանրութեանէ գերաբարձր և Աստուածային լծոյն՝ փոշիմանեալ յիստ դարձցի). Իսկ ի յառաջիկայ կիրակէին. որ էր Վարդապետի երկրորդ կիրակէին. ի նոյն 1229 թուին և յօգոստոսի 21 օծմամբ Հոգեոյն Աստուծոյ մեծահանդէս բազմութեամբ կացուցին ընդհանրական Պատուդիկոս և ծայրագոյն Պատրիարք և պատուական Հայրապետ ամենայն Հայոց և սրբոյ Առաքելականի և Աստուա-

